

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Факультет української філології та журналістики

Кафедра української мови

Дипломна робота

магістра

з теми: **Народнорозмовне джерело мовотворчості
Григора Тютюнника**

Виконала:

студентка 2 року навчання освітнього
ступеня «магістр» групи FUKrb1-M18z
спеціальності 035 Філологія (Українська
мова і література)

Флорескул Наталія

Керівник:

Шеремета Н.П., кандидат філологічних
наук, доцент кафедри української мови

Рецензент:

Марчишчина А.А., доктор філологічних
наук, доцент кафедри англійської мови

Кам'янець-Подільський – 2019 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
 РОЗДІЛ 1	
Лексичні та фразеологічні маркери розмовності	15
1.1. Побутовизми у лексико-семантичному полі “людина”	15
1.2. Розмовні синоніми в динамічному портретові персонажа	26
1.3. Розмовний антропонімikon як компонент художньої оповіді	38
1.4. Емоційно забарвлена лексика в характерологічній оповіді	42
1.5. Лексичні засоби соціально-психологічної стилізації	47
1.6. Розмовний компонент у лексико-семантичному полі “природа”	51
1.7. Функції розмовних фразеологізмів у художній оповіді	54
Висновок до розділу	64
 РОЗДІЛ 2	
Актуалізація словотворчих структур	65
2.1. Типологія розмовних словотвірних одиниць	66
2.2. Потенційно індивідуально-авторські розмовні словотвірні номінації ...	75
Висновок до розділу	78
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	82
Список умовних скорочень використаних джерел	88

ВСТУП

Народнорозмовність – це естетично-стилістична категорія, що характеризується сприйманням світу крізь авторську призму розмовності, побутовості та відображення його засобами національної мовно-виражальної системи [13, с. 28].

У творчості Гр. Тютюнника активно вживається розмовна лексика, кодифікована сучасними словниками, з ремарками – *розм.* (розмовне), *рідко, діал.* (діалектне).

Розмовні елементи, що характеризують розмовно-побутовий стиль та частково й деякі інші, у наших словниках не позначені як «розмовні». У словнику ж «розмовне» – це переважно емоційно-експресивні елементи, позначені такою гамою відтінків: жартівливість, пестливість, зневага, презирство, іронія, вульгарність, фамільярність, а також – це діалектизми [13, с. 28]. Діалектизми є також структурними елементами художнього твору, їх естетизація є однією з ознак творчого почерку письменника.

Розвиток української літературної мови зумовив те, що грані розмовності розмилися. Словників діалектних, історичних не вистачає і буває важко розрізнити, чи це діалект чи просторіччя. В українській стилістиці та лексикології поняття просторічної лексики трактують по-різному. Частина україністів (І.М.Кириченко, П. Левченко, А.А. Бурячок та ін.) традиційно уникають терміна «просторіччя», відносячи лексику такого роду до розмовної, позначаючи її відповідно «вульгарне», «фамільярне», «розмовно-знижене» тощо. Інші мовознавці (М.А. Жовтобрюх, Т.П. Їжакевич, А.П. Грищенко) об'єднують його з розмовною лексикою під загальною назвою «розмовно-просторічні слова». Низка дослідників (І.Г. Чередниченко, А.П. Коваль, О.Д. Пономарів, Ю.О. Карпенко, О.О. Тараненко та ін.) визнають наявність просторіччя в українській мові, користуються цим терміном у своїх працях, виділяючи певне коло таких слів. Категорія просторіччя стосується міських норм побутового мовлення, а саме ці форми функціонують неповноцінно, власне, в більшості міських

центрів України вони витіснені російською мовою. Ремарка «просторічне» стосовно української лексики відсутня і в самому тлумачному словнику, і в перекладних російсько-українських словниках, де часто вживаній російській позначці «просторічне» в українській частині відповідають інші ремарки – «розмовне», «фамільярне», «зневажливе», «вульгарне» і подібні.

Чітке визначення просторіччя подав, зокрема, О. Тараненко в енциклопедії «Українська мова». На його думку, це – один із структурно-функціональних некодифікованих різновидів загальнонародної мови, який, не будучи обмеженим територіальними або вузько соціальними рамками, разом з діалектами та жаргонами протистоїть літературній мові, її розмовному стилю. Основна форма функціонування просторіччя – усно-розмовна мова осіб, не знайомих у необхідному обсязі з літературними нормами внаслідок недостатньої освіченості [22, с. 498].

У наведеному визначенні категорія просторіччя обмежена сферою мовлення, що перебуває поза нормами мовного стандарту.

У творах Гр. Тютюнника спостерігаємо лексеми територіально обмеженого поширення, які по-різному трактуються в лінгвістичній літературі: «локалізми», «діалектизми» тощо.

П.Ю. Гриценко зазначає, що «діалектизм – це позанормативний елемент літературної мови, що має виражену діалектну віднесеність» [16, с. 146].

Якщо у початковий період формування літературної мови діалект (основний) через посередництво мови усної народної творчості виконує основоположну роль, то з часом його вплив зменшується (але не зупиняється). А для часу функціонування літературної мови як загальнонаціональної унормованої системи характерна зміна форми взаємодії літературної мови та місцевих діалектів. Вони є невичерпним джерелом для створення експресивних і образних лексичних засобів, набувають статусу народнорозмовного елемента мови художньої

літератури; разом з іншими розмовними елементами вони залишаються знаряддям подальшого прогресу мови, її писемних стилів через засвоєння нею того нового, що «з'являється в усно-розмовному мовленні народу» внаслідок спонтанного саморозвитку живої мови [15, с. 214 - 215].

Загальнонародна мова і місцеві діалекти не виключають одне одного, одне одного зумовлюють. Загальнонародна мова і місцеві діалекти є різноманітні форми того самого об'єкта – мови народу, – це відгалуження від загальнонародної мови, її давніші форми.

П. Ю. Гриценко вважає, що діалектизми у художньому творі – це один з виявів багатогранного процесу взаємодії діалектів і літературної мови: вплив літературної мови прискорює стирання відмінностей говорів, перебудову їх структури, зміну функцій їх елементів; водночас літературна мова живиться діалектизмами як засобом реалізації художнього задуму [22, с. 36].

Літературна мова завжди виростає на основі розмовної мови певних центрів чи місцевостей, вбираючи в себе елементи інших діалектів. Найбільше збагачується діалектними формами мова художньої літератури. Якого б ступеня розвитку не досягла літературна мова, весь час вона живиться розмовною мовою певної місцевості. У цьому виявляється її сила та постійне оновлення. На думку С.П. Вакульчук: «діалекти існують не тільки як вияв сьогоденної мови народу, а й тому, що говори та говірки є постійним джерелом збагачення літературної мови протягом її історичного буття. За багато десятиліть, навіть століть діалектні сили в літературній мові настільки змінюються, що їх сліди можна відшукати лише за допомогою наукового аналізу. Про те, що ці діалектні сили живуть у літературній мові, свідчать попередні періоди розвитку літературної мови. Вони виявляються в різних діалектних основах, у джерелах живлення мови окремих письменників. Ці джерела існують як факти історії літературної мови і виявляються одночасно як факти впливу на письменників, а, отже, і впливу на літературну мову» [20, с. 132].

Основними шляхами проникнення діалектизмів у літературну мову є мова художньої літератури, публіцистики, усне мовлення тощо.

Появі діалектизму у словнику сприяють такі чинники: авторитет письменника; визнаність його мови як зразка на певному відтинку мовної діячності; відповідності слова системі й структурі мови; поширеності естетичної доцільності. Отже, використання діалектного слова в художній літературі – значний крок до його «олітературювання», який завершується присутністю чи відсутністю у словнику літературної мови.

Простежити ж динаміку руху діалектного слова з словника мови письменника чи художнього твору в загальнономовний словник досить важко.

У тексті твору межа розмовного та діалектного варіюється, в будь-якому випадку це елементи розмовного колориту в стилі письменника.

Територіальний критерій не є абсолютний, з часом дещо втрачає своє значення, підтверджує наше сучасне «прочитання» і сприймання діалектного слова вже як елемента розмовного, а ширше як народнорозмовного, тобто такого, що втратив конкретну локальну маркованість. Така втягнутість діалектизму в систему мови, його «олітературення» зумовлюється, на думку С.П. Бибик, щонайменше трьома чинниками: 1) закріплення у шкалі емоційно-експресивних засобів того чи іншого синонімічного ряду; 2) наявність словотвірних ознак загальнономовності та прозорої внутрішньої форми; 3) традиційне використання в поетичній мові у функції стилізації назв місцевих реалій, що не мають у літературній мові еквівалентів і не функціонують на решті національної території [11, с. 48].

У тексті художнього твору діалектизми набувають додаткового смислового та естетичного навантаження.

Письменники використовують діалектизми для відтворення локального колориту описуваних подій, в етнографічно-побутових описах, для мовної характеристики персонажів.

Ми звертаємо увагу насамперед на діалектизми, які подаються у словнику з відповідною обмежувальною ремаркою.

Виступаючи на захист тих письменників, які вдало використовували у своїх творах діалектну лексику, Б.О. Ларін писав: «У них (письменників) діалектизми виступають не штучним вкрапленням, а заповнюють пустоти літературної мови, наповнюючи її органічною пластичністю, колоритністю. У них застосування діалектизмів значною мірою більш переконливе, виправдане. Цілком засвоєна і вкрай необхідна письменникові діалектна лексика і фразеологія вводяться турботливо, доводяться до читача з найбільшою ясністю, на яку здатен письменник. Ефективність їх майже завжди забезпечена» [50, с. 269].

Отже, народнорозмовність як стилістична категорія репрезентована в досліджуваних художніх текстах Гр. Тютюнника різними тематичними групами розмовної лексики, лексикою територіальних діалектів, найрізноманітнішими групами назв, пов'язаних із побутом, господарським життям селян, лексикою виразної суб'єктивної оцінки.

Будь-яка національна мова є надбанням окремого індивіда, але прагматично зорієнтованого на цей колективний продукт, тобто є засобом самовираження кожної конкретної людини. Кожен індивід має свою власну манеру висловлювання, спілкування в різноманітних ситуаціях, свій словниковий запас. Чим яскравіша особистість, тим оригінальніший її ідіолект, оскільки внутрішні якості особистості неодмінно виявляються в її мовленні. Саме в мові окремих людей, які імпонують середовищу своїм соціальним становищем, своїм розумом, талантом, освітою, культурністю, часто й зароджується активний процес розвитку літературної мови.

Для української літературної мови, зв'язки якої з живою народною основою з кінця XVIII ст. фактично не переривалися, приплив усно-розмовних слів до книжних стилів є особливо помітним джерелом появи нормативних варіантів. Сьогодні через нівеляцію територіальних діалектів природною базою літературних книжних стилів стає також літературне

розмовно-побутове мовлення. Цим і пояснюється неабиякий інтерес української лінгвістики до усної форми мови. Про важливість усного джерела у формуванні норм української літературної мови свідчить той факт, що до початку ХХ ст. всі українські словникарі відводили перше місце безпосереднім записам народної мови, етнографічним і фольклорним матеріалам [53, с. 49].

Мовознавці-дослідники історії української мови називають живу усну мову – «народна мова», «загальнонародна мова», «народнорозмовна мова», «жива народна мова», «усне побутове мовлення», «усне літературно-розмовне мовлення» і под. (І.К. Білодід, А.П. Грищенко, М.А. Жовтобрюх, Г. Левченко, І.Г. Матвіяс, Л.І.Мацько, В.В. Німчук, В.М. Русанівський, І.Г. Чередниченко).

Жилко Ф.Т. зазначає, що у «розмовній мові народу є те, що живе тепер, те, що відмирає, і те, що народжується, виявлене більшою або меншою мірою» [43, с. 4].

Досліджуючи і вивчаючи українську літературну мову, Іван Огієнко зауважував, що «жива народна мова – невичерпне джерело багатства літературної мови. Але треба дбати дуже вміло черпати з цього джерела, бо далеко не все, що знаходимо в народній мові, надається їй для мови літературної. З народної мови беремо до літературної тільки те, що її доповнює і збагачує, цебто беремо кожне слово, коли воно глибше чи реальніше віддає певне розуміння» [55, с. 59].

Загальноновживану лексику кваліфікують як загальнонародну. До її складу належать слова, використовувані всіма носіями літературної мови незалежно від будь-яких соціолінгвістичних умов [72, с. 204].

Дослідниця категорії народнорозмовності С.П. Бибик зазначає, що «увага до поняття «народнорозмовність» посилилась у зв'язку з вивченням закономірностей розвитку усного літературного мовлення та його взаємодії з писемною формою загальнонаціональної мови.

Народнорозмовність виявляє себе як усномовна категорія в опозиції народнорозмовне/розмовне, усне/писемне, розмовне/книжне [14, с. 107].

У художньому стилі широко використовуються елементи народнорозмовної мови. У мовностилістичній системі художнього твору народнорозмовні елементи «олітературюються», виконуючи різноманітні стилістичні функції.

Термін «розмовна мова» використовується як узагальнене поняття. Розмовна лексика охоплює як стилістично нейтральні слова, і слова з додатковим стилістичним значенням.

Розмовна лексика – слова, що протиставляються стилістично нейтральній та книжній лексиці літературної мови своїм емоційно-експресивним забарвленням і функціонально-стильовим навантаженням. Розмовність охоплює широку гаму стильових і емоційних оцінок у невимушеному, переважно побутовому спілкуванні. На розмовній лексиці позначається безпосередній вияв почуттів мовця, напр., стан захоплення чимось. Колорит розмовності притаманний назвам, що властиві територіальним та соціальним діалектам, але набули поширення в усному різновиді літературної мови. Розмовного значення набувають і книжні за походженням, запозичені слова, напр., актор, кіно, хімія та подібні, якщо вживаються в переносному значенні.

Склад розмовної лексики рухливий, що зумовлено взаємодією форм існування національної мови в різні періоди її історичного розвитку. Ступінь кодифікованості розмовної лексики відбивають відповідні ремарки в загальномовних словниках. У тлумачному «Словнику української мови» (СУМ) кількість слів із позначкою *розм.* складає приблизно 10% від загальної кількості словникових слів. Разом із тими, що мають окремі розмовні значення, загальна кількість розмовних слів приблизно однакова з числом поширених термінів, що ввійшли в сучасну літературну мову (їх приблизно 20 000 – 25 000) [16, с. 521].

Мовно-естетична система письменника – його стиль – постає перед читачем, дослідником-стилістом як елемент його реального творчого життя, організований суб'єктивним світобаченням, світовідчуттям. В індивідуальному стилі письменника є часточка його характеру, манери говорити, вести живу бесіду, відчувати співрозмовника, його сприйняття життя, людини, довкілля.

Так, за творами Григора Тютюнника бачимо “оригінального майстра, який тонко відчував живе народне слово й умів перевтілюватися в цікавого оповідача ... Ефект присутності автора-оповідача, настроєність, перевтілення автора в мовний образ персонажа досягається різними текстовими, зокрема й синтаксично-інтонаційними, лексико-фразеологічними засобами” [42, с. 240].

Оця майстерність “перевтілення” вироблялася в дотриманні власного письменницького правила переповідати, програвати на людях той чи той епізод створюваного тексту. В одному інтерв'ю Гр. Тютюнник відзначив: “Що ж до героїв власних оповідань, то намагаюсь у добрій злагоді зі своїм ідеалом водночас наслідувати їх, тобто і писати, і виконувати роль водночас, перемагаючи і відтворюючи інтонації, міміку, жести, рухи... Це, мабуть, досить кумедне видовище, якщо дивитися збоку. Тому беруся до роботи лише тоді, коли поблизу немає людей... Ось такі взаємини. Майже язичеські”.

Оповідність Григора Тютюнника орієнтована на створення поліфонічного контексту, де розповідь ведеться від першої особи, від когось третього, де відбувається діалог персонажів та реалій довкілля – світу природи, де авторська модальність, аксіологічність реалізуються в численних метафоричних модифікаціях лексичної семантики, де є виразне налаштування на перегукування, реагування – на слово, звук, рух, жест, погляд, що ускладнює прозовий контекст ефектом присутності “чужого”

слова, авторською реплікацією (термін Л. Якубинського). психологізацією зображуваного.

Як справедливо відзначив Т.Г. Аврахов, “різниця між писаним твором Гр. Тютюнника і його усним відповідником практично відсутня. Розуміється, усним – в авторському виконанні. Письменник доклав багато зусиль, аби вберегти ефект розмовного жанру, коли контакт із слухачем (читачем) максимально досяжний... більшість новел Гр. Тютюнника – це і твір, і водночас немовби його виконання” [1, с. 37].

У такій мовно-естетичній системі й “нерозмовне” слово стає експресивно маркованим, контекстуально “зараженим” оповідністю (розповідністю), діалогізмом, риторикою усної розмови, нейтрально розмовне – об’ємним, містким, поліінформативним, а функціонально-стилістичне навантаження розмовної лексики, фразеології, синтаксичних структур невід’ємною якістю індивідуально-авторського стилю.

Відомо, що в тексті будь-якого стилю переважають функціонально не марковані елементи над маркованими. Використання таких немаркованих лексико-тематичних груп слів – дієслів руху, мовлення, слів-назв побутових реалій, частин тіла людини та ін. – зумовлене позатекстовим системотвірним чинником – художнім баченням автора, яке визначає стилістико-естетичні критерії добору слів: “Саме в слові нерідко поєднуються різноманітні асоціації, які включають не тільки номінативний опис реалій, але й їх звучання, ... не тільки зовнішні риси людини, але й її рухи, вчинки, думки, характер, мову” [51, с. 151]. Такі слова Тютюнник “відшукував” художницьким чуттям, підслуховував у живій буденній розмові, у спілкуванні з людьми у найрізноманітніших побутових ситуаціях – на базарі, на вигоні, біля рибальського вогнища, у дорозі, з “балачок при гурті” тощо. Цей живий, реалістичний мовний матеріал потрібен для того, щоб створити в уяві читача образи конкретно-чуттєвого змісту, тобто картини зорові, звукові

[пор 36, с. 3]. Тому динамічна поліфонічна художня модель світу Григора Тютюнника ґрунтується на актуалізації лексики із семами ‘рух, дія’, ‘зорове сприймання’, ‘звук’, вона створюється шляхом модифікації семантичної структури слова, невід’ємним компонентом якої є естетичне значення. Наявність моменту “динамічного поліфонізму” в художньому тексті зумовлена тим, що діалогічне спілкування є реальною сферою життя мови [3, с. 212]. Внутрішня діалогічність слова, яка не приймає зовнішньо-композиційних динамічних форм, “має величезну стилеутворювальну силу”; внутрішня діалогічність знаходить своє вираження, зокрема, у семантиці слова [2, с. 92 – 93].

У формуванні письменницького чуття до розмовного слова, його природності, чуттєвості важливе значення мав словник української мови за редакцією Б. Грінченка (тому далі для підтвердження кодифікації тих чи тих розмовних одиниць, фразем використовуються посилання на це лексикографічне джерело). У “Автобіографії” Гр. Тютюнник писав: “Прочитав словник Грінченка і ледве не танцював на radoшах – так багато відкрив цей блискучий твір” [25, с. 23]. Наснажували до письменницької праці й збірники прислів’їв: “Читаю словник і збірники прислів’їв. От де мова! Пружина. Ледь відпусти – так і дає в зуби” [25, с. 97]. У цих джерелах він бачив той матеріал, що давав жанрово-стильову основу для його творчості.

Отже, оповідність Григора Тютюнника – це орієнтація на слово, що звучить, вимовляється, на слухача-читача і слухача-співрозмовника, безпосереднього спостерігача подій, діалогізовану комунікацію, а також динамізація естетичних модифікацій стилістично нейтральної та розмовної (кодифікованої чи некодифікованої) лексики із семами ‘рух, дія’, ‘зорове сприймання’, ‘звук’. Особливе місце в художній оповіді письменника займають розмовні лексико-фразеологічні та синтаксичні

одиниці, зумовлені тематикою його творчості, а також естетико-стилістичними принципами словесно-художнього зображення дійсності. Естетичне прирощення “зовнішньої” та “внутрішньої” діалогічності виступає єдиним чинником усіх рівнів, форм, структурно-композиційних елементів художньої оповіді, в якій центральним маркером є розмовність.

Актуальність теми дипломного дослідження мотивуємо тим, що творчий доробок Гр. Тютюнника недостатньо вивчений, зокрема, в історії української літературної мови. Твори письменника, повернуті в український національний контекст, становлять цінне джерело для вивчення лексичних багатств художньої мови.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що здійснено систематичний відбір, класифікацію і аналіз стилістично забарвленої лексики творів Уласа Самчука, вмотивовано народнорозмовну основу цієї лексики; з погляду традиційних та нових лінгвістичних підходів також конкретизовано термін «народнорозмовність».

Мета роботи – дослідити народнорозмовну лексику творів Гр. Тютюнника у функціонально-стилістичному аспекті. Поставлена мета передбачає розв’язання таких **завдань**:

- обґрунтувати народнорозмовну основу лексики творів письменника;
- проаналізувати стилістично забарвлену лексику та фразеологію, зокрема розмовну та діалектну, у творах Гр. Тютюнника.

Об’єкт дослідження – мова художніх творів Гр. Тютюнника.

Предмет дослідження – розмовна лексика творів Гр. Тютюнника.

Джерельна база дослідження – твори Гр. Тютюнника.

Теоретичне значення роботи полягає в поглибленні положень рівневої стилістики щодо виявлення структурно-семантичних і стилістичних різновидів лексики в ідіостилі письменника; у встановленні зв’язку світобачення письменника з мовою його творів та з національною

мовною картиною світу, у висвітленні ролі художньої особистості в мовно-літературному процесі.

Практична цінність одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути використані в теоретичних курсах лінгвостилістики, у спецкурсах із лінгвостилістичного аналізу тексту, у практичній лексикографії при укладанні словників мови письменників. Практичне значення роботи пов'язане також з потребою оновлення курсу історії української літературної мови.

Методи дослідження. У дослідженні застосовано загальний метод лінгвістичного спостереження й опису мовних явищ, метод лексико-семантичного аналізу мовних одиниць, кількісний аналіз, метод виявлення словесно-образних домінант.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи обговорювалися на засіданнях кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. З теми дипломної роботи магістра підготовлено науковий виступ “Діалектна лексика у творах Григора Тютюнника” на наукову конференцію студентів та магістрантів за підсумками НДР у 2017-2018 навчальному році. Основні положення роботи апробовано на Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів та молодих учених «Дискурс у колі антропоцентричних наук: загальнолінгвістичні та прикладні аспекти» (28 березня 2019 р., м. Миколаїв).

Обсяг і структура роботи. Робота складається із вступу, двох основних розділів, висновків та списку використаної літератури, що налічує 74 позиції. Загальний обсяг роботи – 89 сторінок.

ВИСНОВКИ

Спостереження над функціями побутовизмів у художній оповіді Григора Тютюнника дає можливість уявити письменникового сучасника у збідненому одязі, у практично безрадісному, напруженому повсякденні, наповненому найнеобхіднішими реаліями побуту. Такі описи зовнішнього середовища мають співчутливий або ж іронічно-доброзичливий колорит.

Стилістично нейтральні й розмовні (кодифіковані та некодифіковані) лексеми в аналізованій художній оповіді виступають естетико-стилістичними модифікаторами предметної та психологічно-побутової розмовності, створюючи культурно-історичне темпоральне тло (час Другої світової війни, післявоєнний період, село 50 – 60-х рр.), художній образ соціально-культурного середовища (село, місто), підкреслюючи повсякденність у світоорієнтації, світосприйняття образів-персонажів.

Лексеми з колоритом розмовності кількісно не переважають над стилістично нейтральними, але стереотип функціонального ототожнення ‘розмовне = повсякденне, побутове’ впливає на сприйняття й стилістично не маркованих одиниць з предметним значенням, мовно-предметних знаків побутовості, як розмовних. Побутовизми як естетично модифіковані складники характерологічної оповідності співвіднесені з ідейно-тематичним змістом творів, їх настроєвістю.

Розмовні синоніми в динамічному портреті персонажів Тютюнникової оповіді – це загальномовні синонімічні одиниці, стилістична функція яких спрямована на природність взаємних оцінок, характеристик тих чи тих дій персонажів, на утвердження чинника суб'єктивної авторської модальності щодо опису мови, рухів, манер персонажів, а отже, на “стирання” різкої різниці між розмовністю висловлень персонажів та коментарів автора-оповідача, який психологічно підлаштований до тональності лаконічних, часом емоційно-експресивних, уснорозмовних

характеристик у стилізованих (чи відтворених) текстових комунікативних ситуаціях.

Прізвиська – це той шар уснорозмовної лексики, який постійно поповнюється новими структурними й семантичними моделями, чутливо реагує на мовну й життєву реальність. Оті специфічні індивідуальні риси характеру, зовнішності та звичок людей у текстовій позиції набувають певного художнього смислу, стають звуковим ореолом людини. Вони мають виразне смислове навантаження, передають національний колорит, мають соціальну аксіологічність. Через них впізнається живомовна, розмовно-побутова стихія оповідань. Григор Тютюнник за допомогою таких елементарних одиниць мови, як ім'я, зміг виразити своє ставлення до життя та людини, про яке читаємо в його щоденникових записах: “Мила моя *людино*, ніколи я не скажу про тебе чорного слова!”.

Лайливі одиниці мови, виконуючи в художній оповіді функцію характерологічно-номінативну, водночас виступають експресивними засобами означення почуттів, емоцій того, хто говорить. їхня функція в художній оповіді – передати, відтворити живомовність ситуацій спілкування в усьому обширі їх емоційно-експресивного наповнення.

Загалом емоційно забарвлена лексика в Тютюнниковій оповіді стає основою гумористичних конотацій у висловленнях від легкої доброзичливої іронії, ліричної усміхненості в оцінці людини-персонажа, ситуації до підкреслення вульгарності, зневажливості у ставленні до людей. Оцінна номінація – це джерело відтворення й пізнання емоційно-психологічних станів персонажів у різних комунікативних ситуаціях, засіб моделювання їх характерів.

Сільська повсякденність у художній оповіді Григора Тютюнника виступає тою основою, в якій моделюються соціокультурні різновиди розмовно-побутової практики. Жаргонізми, елементи суржика, просторіччя

– це ареалізми, вкраплення на тлі міцного південно-східного континууму, в якому реалізується розмовна норма національної мови.

“Орозмовлення” та психологізація – прояви динамічного поліфонізму, ракурси встановлених оповідачем антропоморфізованих взаємозв’язків людини та природи. Через ці механізми реалізується найвища мета мистецтва самопізнання людства, безкінечності взаємовідносин природи та людини.

Серед вичленованих типів словотвірних моделей із семантикою розмовності найхарактерніші для індивідуального стилю Григора Тютюнника нейтральні та знижені найменування – власні імена людей, прізвиська. Естетична модифікація назв імен, прізвищ, дій зумовлена відтворювальним характером комунікації “автор – персонаж – читач”. У художній оповіді Гр. Тютюнника, як і в розмовній мові, нейтралізовано здрібно-пестливу чи згрубілу семантику. Такі словоформи стають стилістично нейтральними знаками безпосереднього, невимушеного спілкування. Водночас зберігається їх стильова ознака художньої оповідності.

Григір Тютюнник зумів ефективно використати природні потенції регулярного українського словотворення для динамізації та інтимізації зображуваного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аврахов Т.Г. Художня спадщина Григора Тютюнника. Григор Тютюнник: Тези доп. республ. наук.-практ. конф. Луганськ, 1991. С. 36-37.
2. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики . Москва, 1975. 504 с.
3. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Ф. Достоевского. Москва, 1979. 318 с.
4. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної девіатології. Львів, 2000. 236 с.
5. Бевзенко А.Т. Лексическая синоніміка романов Михаила Стельмаха: Автореф. канд. філол. наук. Одеса, 1968. 21 с.
6. Безпояско О.К., Городенська К.Г. Морфеміка української мови. – К.: Наукова думка, 1987. – 210 с.
7. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія. – К.: Либідь, 1993. – 336 с.
8. Белей Л. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. Ужгород, 2002. 176 с.
9. Белей Л. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії ХІХ – ХХ ст. Ужгород, 1995. 120 с.
10. Белей Л.О. Літературно-художня антропонімія як мовно-стилістичний засіб розкриття характерів персонажів // Українська мова та література в школі. – 1993. – №7. – С. 36-39.
11. Биби́к С.П. Діалектне слово у словнику і в тексті / С.П. Биби́к // Семантика мови і тексту. VII міжнар. конференція. – Івано-Франківськ: Плай, 2003 р. – С. 46–50.
12. Биби́к С.П. Естетична модифікація народнорозмовності в ідіюстилі Григора Тютюнника: Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.02. – К., 1994. – 25 с.
13. Биби́к С.П. Народнорозмовність як естетично-стилістична категорія / С.П. Биби́к // Наукові записки. Серія «Філологія». – Остріг, 2000. – С. 24-29. Биби́к С.П. Народнорозмовність як категорія історії літературної мови // Вісник Луганського педуніверситету, 2000. – №4. – С. 106-109.

14. Бибик С.П. Роль народнорозмовного мовлення у процесі кодифікації загальнонаціональної мови / С.П. Бибик // Етнос. Культура. Нація. Вип. 2. – Дрогобич, 2001. – С. 213–217.
15. Білодід І.К. Проблеми сучасного життя мови / І.К. Білодід // Усне побутове літературне мовлення. – К., 1970. – С. 8
16. Бойко Н.І. Українська експресивна лексика: проблеми семантики і функціонування: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук. Київ, 2006. 36 с.
17. Бублейник Л. В. Особливості художнього мовлення. – Луцьк: Вежа, 2000.
18. Булашев Г.О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: Космогонічні українські народні погляди та вірування. Пер. з рос. – К.: Довіра, 1993. – 414 с.
19. Вакульчук С.П. Морфологічні діалектні особливості в мовотворчості Б. Лепкого / С.П. Вакульчук // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. Вип. IV, 2001.
20. Валюз З.О. Словотвірна парадигматика іменника в українській мові: Монографія. Київ – Полтава, 2005. 356 с.
21. Виноградов В.В. Проблемы русской стилистики. Москва, 1981. 320 с.
22. Виноградов В.В. Русский язык Грамматическое учение о слове. Москва, 1972. 614 с.
23. Винокур Г.О. О языке художественной литературы. Москва, 1991. 448 с.
24. Вічна загадка любові: Літературна спадщина Григора Тютюнника, спогади про письменника. Київ, 1988. 495 с.
25. Гриценко П.Ю. Ареальне варіювання лексики / П.Ю. Гриценко. – К.: Наукова думка, 1990. – 268 с.
26. Гриценко П.Ю. Мови чисті джерела / П.Ю. Гриценко // Культура слова – К., 1983. – Вип. 25.
27. Гриценко П.Ю. Ареальне варіювання лексики. – К.: Наукова думка, 1990. – 268 с.

28. Гриценко П.Ю. Мови чисті джерела // Культура слова – К., 1983. – Вип. 25.
29. Гриценко Т.Б. Власні назви як засіб стилетворення в українській історичній прозі другої половини ХХст. (на матеріалі романів про Б.Хмельницького) // Автореф. на здоб. наук. ступ. канд. філол. н. – К., 1998.
30. Грицютенко І.Є. Естетична функція художнього слова в українській прозі 30-60 років ХІХ століття. – Львів: Видавництво Львівського університету, 1972. – 180 с.
31. Гут Н.В. Слова автора при прямій мові в системі художнього тексту: (На матеріалі творчості Григорія та Григора Тютюнників: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2009. 20 с.
32. Дідківська Л.П., Родніна Л.О. Словотвір, синонімія, стилістика. Київ, 1982. 169 с.
33. Дудик П.С. Синтаксис сучасного українського розмовного мовлення. – К., 1973.
34. Дуйчак М. Прізвиська та їх мотивованість // Проблеми сучасної ареалогії. – К., 1994.
35. Дятчук В.В., Пустовіт Л.О. Семантична структура і функціонування лексики української літературної мови. Київ, Наукова думка, 1983. 155 с.
36. Дятчук В.В., Пустовіт Л.О. Семантична структура і функціонування лексики української літературної мови. – К.: Наукова думка, 1983. – 156 с.
37. Дяченко Л.Н. Фольклорна символіка як засіб відображення національного світобачення // Мовознавство. – 1997. – №2-3. – С. 61-67.
38. Єрмоленко С.Я. Мовні образи як символи української ментальності / С.Я. Єрмоленко // Матеріали наук.-практ. конф.: Формування національної самосвідомості студентів вузів і загальноосвітніх шкіл. – К., 1994.

39. Єрмоленко С.Я. Сучасна літературна мова і діалекти / С.Я. Єрмоленко // Рідне слово. – 1972. – Вип.6. – С. 6–18.
40. Єрмоленко С.Я. Фольклор і літературна мова/ С.Я. Єрмоленко. – К.: Наукова думка. – 1987. – 242 с.
41. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності. (Стилістика та культура мови). Київ. Довіра, 1999. 431 с.
42. Жилко Ф.Т. Нариси з діалектології української мови / Ф.Т. Жилко. – К., 1966.
43. Жилко Ф.Т. Нариси з діалектології української мови / Ф.Т. Жилко. – К., 1966.
44. Зеленько А.С. Про деякі функції діалектизмів у мові художньої літератури / А.С. Зеленько // Культура слова. – Вип. 22. – К., 1982. – С. 39–41.
45. Земская Е.А. Русская разговорная речь. Общие вопросы. Словообразование. Синтаксис. Москва, 1981. 276 с.
46. Кобилянський Б.В. Діалект і літературна мова / Б.В. Кобилянський. – К., 1960.
47. Козачук Г.О. Взаємодія літературної і діалектної побутової лексики / Г.О. Козачук // Мовознавство. – 1985. – №2. – С. 44–47.
48. Кононенко В.І. Символи української мови / Віталій Кононенко. – Івано-Франківськ: Плай, 1996. – 272 с.
49. Ларин Б.А. Эстетика слова и язык писателя: Избранные статьи / Б.А. Ларин. – Л.: Худ. лит., 1974. – 284 с.
50. Лагутіна А.В. Стилістично-естетичні критерії добору слів. *Теоретичні проблеми лінгвістичної стилістики*. Київ, Наукова думка, 1972. С. 149–167.
51. Лукьянова Н.А. Экспрессивная лексика разговорного употребления (Проблемы семантики). Новосибирск, 1986. 230 с.
52. Мова і час: Розвиток функціональних стилів сучасної української мови. – К.: Наук. думка, 1977. – 237 с.

53. Мова і час: Розвиток функціональних стилів сучасної української мови. – К.: Наук. думка, 1977. – 237 с.
54. Митрополит Іларіон Наша літературна мова. – Вінніпег.: Наша культура. – 1958.
55. Мінасян В.І. Розмовна лексика і експресія / В.І. Мінасян // Культура слова. – К.: Наукова думка, 1985. – Вип.28. – С. 17–20.
56. Муромцева О.Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / О.Г. Муромцева – Х.: Вид-во при ХДУ «Вища школа», 1985. – 152 с.
57. Муромцева О.Г. Стилістична диференціація лексики української літературної мови / О.Г. Муромцева // Українська мова і література в школі. – 1978. – №12. – С. 32–39.
58. Нелюба А. Явища економії в словотвірній номінації української мови. Харків, 2007. 302 с.
59. Овсяннико-Куликовский Д.Н. Литературно-критические работы. В 2-х томах. Москва, 1989. Т.1. 542 с.
60. Петрищева Е.Ф. Стилистически окрашенная лексика русского языка. Москва, Наука. 222 с.
61. Пилинський М.М. Мовна норма і стиль. Київ, 1976. 288 с. 320
62. Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру. Київ, Наукова думка. 1990. 528 с.
63. Русанівський В.М. Народнорозмовна мова як джерело розвитку східнослов'янських літературних мов ХVІ – початку ХVІІІ ст. / В.М. Русанівський – К., 1978.
64. Самойлова І.А. Розвиток семантичної структури слів в українській і російській мові / І.А. Самойлова. – К., 1995.
65. Сологуб Н.М. Мовний світ Олеса Гончара / Н.М. Сологуб. – К.: Наук. думка, 1991. – 140 с.

66. Селіванова Нариси з української фразеології (психолінгвістичний та етнокультурний аспекти): Монографія. Київ – Черкаси: Брама, 2004. 276 с.
67. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови / Леся Ставицька. – К., 2003.
68. Ставицька Л. Суржик: термінологічно-поняттєва парадигма. *Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць*. Київ, 2001. С. 271-274.
69. Ставицька Л. Урбаністичні форми мовної комунікації в творах Панаса Мирного. *Панас Мирний і літературний процес*. Полтава, 2000. С. 111-114.
70. Стишов А.О. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі засобів масової інформації). Київ, 2005. 388 с.
71. Сучасна українська літературна мова / за ред. А.П. Грищенка – К.: Вища школа, 1997.
72. Сучасна українська літературна мова / за ред. А.П. Грищенка – К.: Вища школа, 1997.
73. Ужченко В.Д. Східноукраїнська фразеологія. Луганськ, 2003. 362 с.
74. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови: навч. посіб. Київ, 2007. 495 с.
75. Украинская грамматика / Отв. ред. В.М. Русановский. Київ, 1986. 306 с.
76. Українська мова. Енциклопедія. Київ, 2007. 856 с.
77. Чабаненко В. А. Пестливо-зменшувальні форми прикметників у «Народних оповіданнях» Марка Вовчка. *Наукова сесія, присвячена 100-річчю з часу першого видання «Народних оповідань» Марка Вовчка: Тези доп. Запоріжжя*, 1957. С.36-37.
78. Шамота А.М. Переносне значення слова в мові художньої літератури / А.М. Шамота. – К.: Наукова думка, 1967. – 126 с.
79. Шевченко Л.Л. Язык современного украинского рассказа: Автореф. дис ... канд. филол. наук. Київ, 1989. 17 с.

80. Шевчук С. Народна культура Волині у спадщині У. Самчука / Степан Шевчук // Народна творчість та етнографія. – 2001. – №1–2. – С. 6–12.
81. Шмелев Д.Н. Современный русский язык. Лексика / Д.Н. Шмелев. – М.: Просвещение, 1977. – 235 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

СУМ – Словник української мови / За заг. ред. І.К.Білодіда. – Т.І-ХІ. – К.: Наук. думка, 1970 – 1980.

Сл. Гр. – Словарь української мови [упорядкував з додатками власного матеріалу Борис Грінченко]: у 4-х т. – К., 1907-1909.

СС

ВТССУМ

ФСУМ Фразеологічний словник української мови / Уклад.: В.М. Білоноженко та ін.. – К.: Наук. думка, 1993. – 984 с.

УФСУМ

ІС